

EUSKALERRIKO MERKATARITZA LEGORREZ ETA ITSASOZ

Nere artu-emanetarako dirua eskatzen du merkataritzak; baña gure errian diru gutxi zegoen esku-arte. Merkataritza gauzen trukea zan eta orretarako dirurik bear ere ez. Gure erritik zear igaro zan atzerritar batek zionez, gure artean ez omen zegoen "sagarra, sagardoa eta esnea" besterik. Kanpotik zetozen gauzen trukerako, zer gendukan Euskalerrian? Araba eta Naparroan ardoa naikoa eta gari geiegirik ez.

Ez ote genduan besterik?

Bai, bagenduzen gauza auek: burnia, barkuak, armak eta artillea.

Gauza oieri esker lasai bizi izan zan gure erria gizaldietan zear. Krisis garaiak ere izan ziran, bai Burgos'erekin artilleak zirala-ta, estranjeriak in arma eta burnia-ri buruz, eta barkugintzan Erregearen ordena batek sortutakoak ere bai. Emezortzigarren gizaldian, euskaldunak larru-gorritan gelditu zirala zirudien; ondorengo gizaldiak, ordea, osasuna ekarri zigun berarekin batera.

Gure lan au emezortzigarren eunkian bukatuko degu. Nundik ibilliko gera? Ebro ibaetik Adur ibaiera.

Dirua

Sal-erosketak dirua eskatzen du berekin. Diru gutxi egon arren gure artean, zer-edo-zertxo bazegoen; baita diru-eramailleak ere. Pedro Etxezarreta eta Martin Mugerza, 1.331 garren urtean, diru-eramailleak ziran eta mando-zaiñak. "Real Tesorería de Navarra'k Gipuzkoa'ri zor zion dirua ekarri zuten Iruñatik. Salbatier-rra'ko alkateak baimena ematen die arabatar batzuei Aragoi'ko erreinura joateko, 250 dukatekin, 14 karga olio bertan erostera. Beraz, dirua bazan asko edo gutxi.

Baita diru falsorik ere. Abanto'ko San Mames elizan artu zuten preso 1450'garren urtean Zaballa Martin diru-falso-egillea eta Erriko zubi-azpian "putzuratu" zuten ("empozado"). Urte batzuen ondoren, beste orrenbestegaitik, urkatu zuten Iruña'n Berdabio'ko baserritar bat.

Fernando "Katolikoak", Nafarroa azpikeriz artu ondoren dirua ebagitzeko aalmena ematen dio Zaragoza eta Burgos'en pareko. Auek ziran sal-erosketarako erabiltzen ziran diru-motak: Florines, libras, ducados viejos, nuevos y milaneses, grosas, torjas, reales navarros y castellanos, y doblas de la banda.

Dirua bazan, baña gutxi bistatzen. Onela zioten euskaldun baserritarrek: "Idia marabedi batean; baña, nun da marabedia?"

Trukean

Sal-erosketa geienak trukearen bidez egiten ziran. Ortarako gauzak izaten zuten beure baloarearen neurri bat: errotak, idiak, bestelako abereak, gariak... Bereterretxe'ko jaunak bere kantuan dio eun idi emango dizkiola, bere etsai zan Lerin'go Kondeari. "Zazpi errota berri" emanda ere ez du Ursua'ko baserrira etorri nai Lantain'eren alaba Joana'k. "Jaunarentzako bost bei" izaten zan sarritan kastigua.

Abereek egiten zituzten kalteak ikatz-kargetan neurtzen ziran. Burnia ere erabiltzen zuten diruaren ordeaz trukeak egiteko. Bizkaia'n Bedia'ko Aitxola'ri 560 ikatz-neurrutan ematen zaio errematea. Garitan ordaintzen ziran zenbait alogera. Gure Lege-zaarak zorrotz ematen dio gauza bakoitzari beuren balioa: "Uzta erretzen duanari eriotza zor zaio"... "Bost edo geiago sagar-arbola okerkeriz ebagitzen duanari eriotza zor zaio"...

Aberatsa ez zan diru askoduna, abere askoduna, baizik. Aberetik dator aberatsa. Ez da txiripaz gure euskal kondairaren xeetasunak bei, txerri, mando eta beste aberrez beteta ba'dago: Iza Martin aberatsari bi bei eta sei txerri arrapatu zizkioten; Oñaz Otxoa eskuderoak, bere jauna lagun zuela, Arraras'ko txerriak eraman zituen indarrez... Eta, abar, eta abar.

XIV'garren eunkian asarre dabilta gipuzkoarrek narfartarrekin: merkataritza eta abereak daude bitarte orretan. Burruka orren ondorenak sortu ziran ainbat erri-bildu (Sanguesa, Estella, Gares edo Puente la Reina...) Nafarroa'ko lurraldeetan. Gipuzkoa aldetik ere berdin gertatu zan Errenteri, Tolosa, Ordizia eta Segura'kin. Nafarren erasoetatik gordetzeko sortu ziran erri bildu aiek. Nafarrek, berriz, lapurretan sartzen ziran Oiartzun, Berastegi, Elduaien, Gaztelu'tik. Gipuzkoarrek, berriz, beste orrenbete egiten zuten Amezkoatik, Burundatik.

Lege zaarra burruka onetan tartekoa zan. Onela dio (T. XXIV. Cap.II) Gipuzkoarren Fueroak: "Por quanto en tiempos pasados se acostumbraban hacer muchos rovos, muertes y daños por los Navarros... que cuando pareciere necesario, resistan los de esta Provincia y hagan el daño que pudieren a los Navarros y otros estrangeros que les hiciesen daño".

Bizkaitarrekin artu-eman obeak zeuzkaten giputxek; baña, ez beti. Markiña erria lapurretak eta indarkeriak bizkaitarren aurka giputxek egiten zituztelako, jaso zuten.

Euskalerrriak eskeintzen zuena trukerako

Sal-erosketak trukearen bidez egiten ba'ziran, Euskalerrriak sagardoa eta esnetik alde, zer zeukan eskeintzeko truke orretan? Ez ogi eta ez ardo. Sagarra, sagardoa eta esnea; besterik ez. Lopez de Haro bizkaitarrai buruz onela dio "Fernan Gonzalez" poemak: "Sagarretan aberats, ardo-ogitan eskas".

Donostia'ko Fueroak arraiñak, ogia, ardoa eta aragia aitatzen ditu; baita baraski, matsondo eta beste muetako arbola geiago ere. Estella'ko Fueroak, berriz, ardi, txerri, mando eta astoak, oillo eta usoak... baso eta oianak. Bizkaiakoak garbi adierazten du beuren eskasia: "por quanto la tierra de Vizcaya es muy montañosa e non siembran ni cojen pan nin han las otras vituallas q. asi puedan mantenerse". Gipuzkoakoak onela dio: "producen los campos todo género de granos para el uso de las gentes, aunque no en la abundancia conveniente".

Nafarroa'ren bizi-moduak nekazari-lanetan zuen bere oiñarria. Ardoa zuen naiko ugari, eta betidanik izan du. Garia, berriz, bear zuanaren erdia bakarrik 1.428'garren urtean. Andik berreun urtera, 1.695'an, idazti batek dienez, ardotik eta garitik ateratzen dute dirua; beste guztiak etxerako dira. Nik ere, Anes'ek orixe agertu nezake Araba'ko Errioxari buruz: dirua ardotik sortzen zutela 1.940'garren urtean; beste nekazariaren emaitzak etxean jaten zituzten, bai garia, bai garagarra, bai olio, bai barazkiak eta baita fruta guztia ere. Dirua eskuetan izateko ardoa saldu bear zan. Elvillar'eri buruz ari naiz, an bertan parroko egon nitzalako.

Araba'ri buruz, berdintsu esan bear. Beraz, ezin esan Euskalerrria'n ez dagoa-
la ez ardo eta ez gari: Araba eta Nafarroa'n badaude. Benabarra beti izan da
Nafarroa'ko zati bat, seigarren merindadea: "La Merindad de ultrapuertos". Beste
Euskadi'ko lur-aldeak (Bizkaia, Gipuzkoa, Lapurdi eta Zuberoa) oiek bai sagarra
zuten nagusi eta esnea.

Gipuzkoa'n sagarra ugari. Garai batean emendik pasa zan Leon Rosmital jau-
nak zionez, Hernani'ko baztarretan sagasti ugariak ikusi zituen iñun ez bezela-
koak; milaka sagarondo ditu edozein baserritarrek.

Eta Bizkai'ko Lege Zarrak onela dio 1.526'ean (Tit. 34.Ley 1): "Hay abundan-
cia de muchos ganados y cría". Bizkaiak ziona esan zitekean alderdi bakoitzak
ere Euskalerrri osoan. Nafarroa eta Araba'n ganadu geiena ardia eta auntza zan.
Beste alderdi guztietan, berriz, ardiak izan arren, beiak eta idiak ziran nagusi, bai
aragitarako eta bai lanerako. Artillea ere bazan, liñuakin batera eunak egiteko.

Bi itzetan esanda: garia, garagarra, oloa eta artatxikia edonun artzen zuten;
naiz eta, bear zuten aña, alderdi guztiak izan ez. Oietxez gaiñ bai Nafarro eta
Araba'n, babak, illarrak, lentejak, añaia jasotzen zuten. Ardoa zeresanikez; baita
olioa ere. Danetatik zerbait.

Feri eta azoka

Esandako gauza oiek, eta askoz geiago, azokeetan agertuko dira. Erri askoe-
tan egiten ziran azoka-egunak: Estella'n, 1.164'ko Fuegoak dionez, asteero;
Urroz eta Monreal'en ere bai; Huarte-Arakil'en 1.461; Segura'n 1.491; Ordizia'n
1.751. Tolosa'n, berriz, iru egun ziran asteero feridunak...

Baiona'ko feria oso zan apartekoa, berezia eta antxiñakoa. Goieritik ere joa-
ten ziran ara giputxek. Araba'koak erri auetan egiten ziran: Gazteiz, Puente Larra,
Berguenda eta Armiñon. Guztiak Miranda de Ebro'ren aurka.

Beste bi feri arrigarriak ziran, bat Iruña'koa eta bestea, Euskalerrri'tik at, Medi-
na del Campo'koa. Ara joaten ziran bai Bilbo'tik, bai Gazteiz'tik, baita estranjeria-
tik ere. Azoka erdaldun onetara euskaldunek eramaten zituzten gauzak auek
ziran: ardoa, La Rochele eta Normandia'tik ekarritako gariak, oialak, konserbak,
narruak, Ingalaterra eta Flandes'eko esku-lanak. Aldi batzuetan bale-koipea ere
bai.

Garrantzi aundiena zuen feria Iruña'koa zan. San Fermiñe'tako azokak 22
egun irauntzen zuen. Euskalerrri osotik etortzen ziran Iruña'ra merkatariek. An
agertu ziran 1.541'ean Iparraldeko erri euskaldun auek: Sara, Urtubi, Hasparren,
Doniane Loitzun eta Ainhua. Lapurdi'ko "Bost Uriak" ere an dira, petxarik gabe,
Iruña'tik jeneroak ateratzeko, beuren eskubideak aitatzen. Gipuzkoa'ko Fuegoak
ere beste orenbeste egiten du (Tit. 18, Cap. CII): "Que durante la feria de Pam-
plona no se hagan pagar derechos algunos de Aduana en el Reyno".

Beste alde batetik begiratu ezkeroz, bazkarietatik eta amarrenetatik auxe
ikusten da: emen ez zala ezerean faltarik. Gipuzkoa'ko erri-arrantzaleetan Felipe
III'garrenak asterketa bat egitea agindu zuen 1.599'an; emen arrapatzen ziran
arraiñak auek ziran: legatza, bixigua (auek eskabetxean eraman ere bai man-
doetan Nafarro eta Castilla'ra), itxas-aingera, tramana, mielgia, atuna, sardiña,
txitxarroa, merua, arraya, itxas-kabra, perloia, langosta eta abakandoa, lupiñak,
saburdiñak, aingera txikiak (angulak, ote?), amorraiak, izokiak (salmón), lupi-
ñak, antxoak eta abar. Mutriku, Deba, Donosti eta Ondarrabia'n baleak ere bai
"do por suerte toca". Kantauri itxasoan, bertan, arrapatzen ziran baleak dira

aukek; baña, errietako barku geienak Terranoba'n zebiltzan bale-eizean eta bakallautan.

Falta ziran arraiñak kanpotik ekartzen zituzten danetatik izateko.

Mugaz barruko merkataritza

Euskalerrriak gauza asko ekarri bear izaten zituen kanpotik. Bearkizun ori Lege Zaarreen eta agintarien asmoetan, betiko lelo bat bezela agertzen da. Enrike IV'garrenak onela zion 1462'an: Bizkaiak ogiz, ardoz, olio, aragiz eta beste zenbait gauzez ornitu bearra du. Bizkai'ko Fueroak dionez bizkaitarrek badute esku-bide ogiz, ardoz eta arraez bere burua janaritzeko. Orregaitik zortzigarren kapituloan onela dio: Bizkai'ra datozen barku guztiak emen bertan deskarga bearko dute euren kargaren erdia.

Gipuzkoa'ko Fueroak dio gipuzkoarrek eta lapurtarrek badutela eskubide batetik bestera jeneroak eramateko "como trigo, abena, abas, zenteno, maíz, garbanzos, arbejas, vino, vacallao, grasas, rabas, sal y generalmente todo género de mercaderías". (Tit.19, cap.IV, 9).

Oiñatiarrek Araba'tik ekartzen zuten garia. Arraiña Deba eta Ondarroa'tik zabaltzen zan. Iru "Aduanilla" zeuzkan Gipuzkoa'k eta ona emen aietatik pasatzen ziranak: pipermiña, azukarra, itxas-aingira, balea, sardiña, kanela, klabillo, pikuak eta izoki gazitua.

Enrike IV erregeak, estranjeriatik Donosti'ra datozen barkuei auxe agintzen die: Donosti'tik ezer eraman nai ba'dute, aurrez ekartzeko garia Donosti'ra. Araba'tik Donosti'ra ogiak eramateko 300 mando bear izan zituzten (1.522.10.6'an).

Nafarroa'k bere uztak eskasak zirenean, garia Bretaiña'tik ekartzen zuen itxasoz Doniane Loitzun eta Baiona'ko portura; eta andik Nafarroa'ra legorrez. Arrain eta aragiak ere ekarri bearrezkoak ziran. Bizkaia Araba'rekin konpondu oi zan; Gipuzkoa, berriz, Lapurdirekin, naiz eta espaiñolak frantzitarrekin burrukan ibilli.

Iru alditan gutxienez falta izan zan garia Tolosa'n. Oietako bat 1615'garren urtean gertatu zan, Felipe III eta bere alaba Tolosa'ra etorri ziranean. Jai aietarako, ona zertzuk ekarri zituzten Nafarroa'tik Tolosa'ra: 500 fanega gari-iriña, 600 garagarrena, ardorik onenetakoen 30 karga... Proporzio berean idiak, ardiak, urdaiak, egaztiak, arraiñ freskua, egur-ikatza eta abar.

Araba'k bazuen aspalditik bere artilleak Nafarroa'n saltzeko eskubidea; Nafarroa'k bere aldetik Doniane Loitzun eta Baionan'n saltzen zitun bereak; batez ere Erronkari, Salazar eta Aezko ballarakoak, an bizi bai ziren 300.000 ardi eta geiago. Baita ere eramaten zuten aruntz ardoa, erregaliza eta burnia. Burni au Nafarroa bertako oletan aterea, Orreaga eta Benabarre'tik aurrera eramana. Keixak zituzten Baiona'ko burnigilleak 1.295'an Nafarroa'ko iltzeek egiten zien konpetentziagaitik.

Orra or zenbat merkatu-arazo Euskalerrri'ko mugaz barrutik. Ikusi ditzagun orain kanpo aldetik zetoztenak.

Mugaz-kanpoko merkataritza

Bizkai'ko Fueroak bear ziran askatasun guztiak ematen zitun bituallak Frantzia, Ingalaterra eta beste nazioetatik ekartzeko. Berdin dio Gipuzkoa'koak ere. Bazuen onek Fernando "Katolikoa"ren agiri bereizi bat, (1.489.01.26), atzerrieta-ko merkatariei eragozpenik ez jartzeko, gari edo beste janari motekin ba'zetozen gurera. Araba, berriz, Burgos eta Tierra de Campos'etik ornitzen zan; larri-alde-tan Zamora'raiño zabalduko zan janari-billa.

Merkatu-gaietan, 1.712'an, kakao, azukarra eta tabakoa dabilta naastean. Oiñatiarrek beuren olio Alkarria, Aragoi eta Andaluzia'tik ekarri oi zuten. Bakailaua eta zeziñetako beste arraiñak Irlanda eta Bretaiña'tik guregana. Itxasoz, geienak beintzat. Bizkai'rako, itxasoz, bai arraiñ eta beste eratako janariak, Bretaiña eta beste Frantzia'ko errietatik; itxasoz aiek ere.

Errege "Katoliko"en garaietan Lekeitio eta Bermeo'ra itxasoz ekartzen zituzten ogi, ardo, aragi, gatza, leka-ale, olio eta ezta. Errioxa eta Gaztelania'n eskasia zegoelako, ardoa Burdeos'tik ekartzea erabaki zuen Markiña'k 1.550'garren urtean. Bizkai osorako garia legorrez ekartzen zuten Gaztelania'tik: Andaluzia'tik, ordea, urez; ardoa, berriz, Errioxa eta Gaztelania'tik. Legorrez, alegia. Nafarroa gari-bearrean zegoalarik, 1.566'garrenean, Aragoi eta Gaztelania'tik ekarri zuen; baita "itxasotik"ere.

Zer eskeintza zeukaten euskaldunek janari eta edari oien trukerako?

Tirso poeta erdaldunak onela dio: "Montes de hierro / habitan los vascos". Orra lenengo eskeintza: Burnia.

Burnia

Burnia zan tratoan erabilia eta bere eginkizuna ondotoxoa bete zuena. Lege Zaa-rean onelako itzak erabiltzen dira une oro: "Hierro por vituallas": jatekoaren ordez, burnia. Euskal burnia munduko baztar guztietara zabaltzen zan: Legazpi'koa e.b. Gaztelania, Portugal, Ingalaterra, Flandes, Italia, Afrika eta Amarike'taraiño.

XVI'garren eunkiaren erdi-aldera Nantes urian sartzen zan burnitik %90, burni euskalduna zan Bilbo, Mondragon, Zestua, Balmaseda'tik eta abarretik. etorria. Baiona inglaterra'ren mendean zegoen 1.152'tik 1451'erarte; orregaitik bera Baiona gertatu zan Ingalaterra'rako bide ingeles eta euskaldunen arteko artu-emanetan. Baita Bearne eta Normandia'rako ere: bertarako burniak bide orretatik irten oi zuten.

Indietara zijoazen ontzi guztiak eramaten zuten beuren sabelean burni euskaldunetik tonelada asko. Florenzia'ko idaz-lan batean irakurtzen danez, gure burniak ugari baño ugariago irtetzen zuen Bermeo, Getaria eta Donosti'ko portuetatik. Nora? Edonora: Sevilla, Brujas, Lisboa, Ingalaterra... eta Barzelona'ra.

Burni arazo onetan gurekin artu-eman estuenak, eukazana Europa'ko errietan, Holanda izango zan garai aietan... Normandia'ra joaten ziran ontziak burniz, andik etortzen ziran gariz. Gariakin batera urdaiak eta eunak etorri oi ziran Deba, Mutriku eta Ondarru'ra, gero emen burni-barrak eta aingurak kargatzeko. Oietako barku batek, "Katarine" izenekoak, bretoiña, Riou de Bocec kapitanaren izena, 46 tonelada gari, 500 barrika-koipe, 4 pipa-neurri arraiñ eta 18 oial zuriko piezak ekarri zituen eta iru portu oietan banatu; gero, bertatik 507 kintal burni eta 6 aingura eraman zituen.

Gipuzkoa'ko Korrejidoreak, 1.515'ean, Deba'tik itxasora irtetzera zijoan burniari eragozpenak ipiñi zizkion. Probintzi osoa aurrez-aurre jarri zitzaion Korrejido-reari, emen landutako burniak bideak libre zituela edozein Estranjerirako portuetara. Eztabaida orretan Probinziak irabazi zuen eta Felipe II'garrenak eskubide ori ezagutu zuen 1.518'an: "en retorno de bastimentos traídos a Guipúzcoa".

Burni-meatzak baztar gutzetan agertzen ziran Euskal-mendietan: Zuberora'n Montory eta Santa Garazi; Nafarroa'n Bost-Uri. "Cinco Villas"; Gipuzkoa'n Mondragoiko Udala-mendia, eta batez ere Zerain erria. Zerain'dik sortzen omen zuten bere burni-gaia Azpeiti, Ordizi, Areri, Zegama eta Segura'ko ola guztiek, eta ori antxi-antxiñatik.

Oiek orrela direla, ordea, Bilbo eta bere ingurua ziran burni-meatzetan aberatsenak. Mendi osoak ziran burni-gai. Oietzaz ari zan, ziurki, Plinio erromatarra onela idatzi zuenean: "Totus mons ex hac materia ferri est". Kantabria itxasaldean "mendi osoa dago burniz".

Somorrostro'ko burni-meatzak, bertatik eta Bermeo'tik, irtetzen zuten mundu zabalera itxasoz; legorrez, berriz, Balmaseda'tik ego-alderuntz, mandoetan. Burniari buruzko eztabaida batean onela zion frantzez batek beste ingeles bateri: "Itxas-ontziak egiteko burnirik onena, euskalduna da, ausitzeke okertzen dalako". XIV'garren gizaldiko esanak dira oiek. Baztandarrek Somorrostro'ko meatza eramaten zuten bertakoekin naasteko. Bidea itxasoz Somorrostro'tik Doniane Loitzun'eraño eta andik legorrez, Amayur'etik Baztan'era.

Burniak in batera artillea ere erabiltzen zuen euskaldunek trukean.

Artillea

Euskaldunen ekonomian burnia eta artillea izan ziran garrantzi aundikoak. urteero, XVI'garren gizaldian, Nafarroa'tik ia 30.000 arrua artille eraman oi zituzten La Rochelle eta Flandes'era. Nungo bidetik? Urez Donostia'tik eta Doniane Loitzun'etik. Salazar eta Erronkari ballartako artilleak, Donosti'tik irten zuten 1.604'garren urtean Ingalaterra'rako.

Gaztelania'ko artillea, merino motakoa, nafarroakoa baiño bi aldiz galeztiagoa zan. Zazpi mila tonelada irtetzen zuten urteero Bilbo, Portugalete eta Deba'tik Frantzia eta Flandes'era. Fleteak galestiak zirala-ta, andik eunak eta oialak ekartzen zituzten etortzerakoan.

Burgos'ek aurretik zeukan "Consulado" bat eta Bilbo'k berea lortu zuanean, orduan sortu zan burruka bien artean, esportazionerako eskubide guztiak Burgos'ek beretzako nai zituelako. Orregaitik boikota egin zion Bilbo'ri eta andik aurrera Gaztelania'ko artillea Protugaletete'ra bialtzen asi zan, Bilbora barik. Segobia'raiñoko Gaztelania'ko zati bat, Errioxa, Nafarroa eta Bizkai'ko artilleak Deba'tik irten oi zuten itxasora.

Ona zerrenda bat agerpen bezela:

URTEA	BILBO	DEBA	URTEA	BILBO	DEBA
1.561	827	-	1.561	158	-
1.562	1.336	-	1.562	-	-
1.563	550	-	1.563	-	-
1.564	1.395	-	1.564	-	-
1.565	56	-	1.565	-	-
1.566	352	-	1.566	57	-
1.567	557	-	1.567	317,5	-
1.568	483	-	1.568	-	-
1.569	-	-	1.569	273	-
1.570	256	205	1.570	1.248	-
1.571	298	330	1.571	1.405	-
1.572	70	14	1.572	2.299	183
1.573	91	129	1.573	2.104	88
1.574	159	270	1.574	259	-
1.575	-	498	1.575	948	785
1.576	-	536	1.576	649	448
1.577	-	412	1.577	546	83
1.578	18	522	1.578	276	237
1.579	87	454	1.579	49	-

Auek Flandes'erakoak

Auek, berriz, Frantzia'rako.

Saken neurriak auek ziran: Flandes'en saka bakoitzak 8 arrua; Frantzia'n, 10. Donostia'tik ere irten oi zuten artilleak, Salazar eta Erronkari ballarakoak; baita Iruña, Tudela, Errioxa eta Zaragoza'koak ere. Nafarrek beti izan dute Donostia'rako joera. Errenderia'k ere eskeintzen zien bere Pasaia'ko portua; baña, nafarrek naiago zuten Donosti Errenderia baño. Santxo Jakintsua'k eman zion Donostia'ri bere Fueroa eta arrezkero nafar biurtu nai Donosti.

Alfonso VIII, Gaztelania'ko erregeak, Gipuzkoa bere mende artu zuen unetik bertatik, asi ziran nafarrek Baiona'ra begira, Nafarroa'rako porturik egokiena izan-go balitz bezela.

Barkuak

Denboraz barkuak ugaritu ziranean itxaso eta ibai baztarretan, barku geiago zegoen artillea baiño. Barkuak Terranoba'ko bale eta bakallau-arrantzarako; barkuak Ameriketarako, eta merkataritzarako ere bai.

Artillea ezezik, bestelako jenero guztiak zebiltzan tartean merkataritza onetan: Burdeos'ko ardoak Flandes eta Ingalaterra'rako. Itxas-ertz auek naiko ez zirala, bideak Mediterraneo'ra zabaldu zituzten merkataritza egiñez Italia'tik Flandes'era. Euskal itxas-gizona itzal aundiko merkataritza gertatu zan. Berak erakutsi zien kodaste-lemma (timón de codaste) arraunen ordezt erabiltzen. Baita "tingladillo"ren ordezt olak zuzenean zuaker edo kuadernetan josten. Orrela ontziaren sabela legunago gelditzen da eta koskarik gabe. "Tingladillo"an olak bata bestearen ertzean josten dira eta orreka koska beterik gelditzen da ontziaren sabel ori eta nekezago txirristen da ur-gañean.

Mogimendua portu guztietan egoan eta zelako ugaria zan ikusteko naikoa degu une batean, berberan, zenbat flete edo pleita (ortik dator "barku pleitero" izena) zegoen: Artillea Flandes eta Frantzia'rako; burnia Balentzia'rako; Malaga'ko frutak Jerez'erako; xaboia, piperra, klabo, eta kanela Galizia'rako; intxaurmoskatua, koipea, urraida (cobre), olio La Rochele'rako eta ardoa Gazkurnia'rako. Oietzaz gañera jenero auek zeuden mogimentuan: konejuak, azafroia, seda, Frantzia'ko oial gordiñak, arroza, almendrak, Bretainia'ko eun zuriak, Flandes'ko oialak, datillak, India eta Irlanda'ko narruak, garia, zekalea (centeno) eta abar.

Barkuen ugaritasunak merkataritza ugaltzen zuen eta merkataritza onek barkuak ugaldun. Barku mota guztiak egiten ziran gure "astillero"etan. Europa guztitik zetozen barku-billa euskaldun lurraldera. Kañoi ugariko barku nagusiak eta txalopa txikiak, guztiak sortzen zitun gure itxas eta ebai-bastarreko barkugin-tzak Udaberrian perretxikoak bezela sortzen ziran itxas-ontziak gure urertzeko soroetan. Eta, auxe izan da euskal-ekonomiaren beste zati bat.

Gure barkuen aldaketa gizaldietan zear era onetara osotu genezake:

1.- Amairugarren gizaldian Donosti uriko seilluak agertzen digu itxas-ontzi mota bat; Masta lodia eta bakarra, oial bat, popan kastillo bat eta lema arraunen bidez egiten zuena.

2.- Bi masta ez ain lodiak, oialak eta arraunak eta lema kodastean arraunik gabe. Era orretako bi ontzi ikusten dira: bata Lekeitio'n eta bestea Elantxobe'n.

3.- Bi masta lodi eta bi oial; bi kastillo bata popan eta bestea proan; lema kodastekoa. Oien tipokoa zan "zafra", 20 toneletik 60'ra, arrantzarako erabiltzen zana eta udaran merkataritzarako, kostarik kosta. Orren antzekoa zan beste barku bat 90 toneledera eltzen zana eta burrukarako beste barku aundi baten

laguntzalle izaten zana. Aurretik joan eta kostetako biurguneak begiratu eta ibai estuetatik sartu. Lan orretan dabillenean "patatxe" du izen.

4.- Iru masta lodi eta oial bat masta bakoitzeko; lema kodastekoa. Orren antzeko bat zegoen Deba'n Uresandi lonja zaarrean, ate-gañeko arrian: XIV-XV eunkikoa.

5.- Iru masta lodi eta iruretan iruna oial laukiak. Oso sendoak eta itxaso aundietako erregea. Izena: "galeoia". Felipe II'ren agindutik aurrera, bi aldemenetan eta kubieta azpian, 18 kañoi eramaten zituzten. Eta beste txikiak karel gañetik. Bale-arrantzarako Terranoba'n ibiltzen ziranak. Baita burrukarako ere. Lema kodastekoa.

6.- Iru masta. Eta oialak lenengo bi mastetan berdiñak; irugarrenean oial luzanga. Izena "karabela". Barkuaren proportzioak luzeago "galeoia"k baño. Ariñagoa eta erabiltzen errezagoa. Euskaldunek geien maite zutena. Bi barku-mota auek erabiltzen zituzten urrutietako arranketan.

Barku aundiagoak ere egiten zituzten, bereziak bear ziranean eta kañoi asko dunak. Kosta-aldeko erri guztietan zeuden "carpinteros de ribera" izenarekin eza-gutzen ziran arotz barku eta barril-egilleak. Bere lan orretan abillak eta famatuak. Barkuak ez-eze barrillak ere millaka asko bear ziran bale-arrantzarako. 1.566'garren urtean "San Nicolas" izeneko barku baten berri zeatzak dauzkagu: Bilbo'n egiña, Landaverde jauna nagusi eta armadore, Joan de Espilla debarra kapitan; urte aretan 1.195 lumera-barril ekarri zitun Terrenoba'ko itxasoetatik. Barril-pilloa.

Iru urte beranduago Labrador'itxas-ertzean beste Pasaia'ko barku bat ondo-ratu zan, 1.000 barrika barruan zituela. Ondoratutako barku au, Oñati'ko iru dokumentuen bidez, 197.garren urtean aurkitu dute Shelma Barkham andereak esandakotik. Orra bi barku jakiñen zeaztasunetatik 2.000 gorako barrillak. Une aretan berreun inguru zebiltzan Terranoba bidean gure kaieetatik irtenak, aundi eta txikiago, baleetan aundiak eta bakallautan txikienak. Begira zer barrik pillo bear zituzten. Ez zan bakarrik barkuak egitea; barkuak egiteak, barrillak egitea eskatzen zuten.

Ameriketarako bideak ez ditugu aitatu ere egin. Arako barku eskabidea ere aundia zan bai burrukarako eta bai merkataritzarako: ontzi aundiak. Gertuko arrantzetan ere portu bakoitzeko asko zebiltzan urte guztian. Onziak txikiago; baña, ugari. Europa'tik eskea ere ba'zan Euskalerrira barku-billa. Gure barku-gintza ugaria zan baztarretan, eta europako eskabidea zan lan oien osagarri.

Egoera onek burni-olak eskatzen zituen, eta garai batean, errotak ere burni-ola biurtu zituzten. Gerora, barku-gintzarako berotasun au oztu zanean, berriro ikusiko ditugu olak errota egiten; baña, bitarte onetan, gure errian ez zan lanik gabeko gizonik ilbarriak ez ba'ziran. "San Nicolas" ontziak 435 tonelada zituen eta 75 giza- seme barruan bale-arrantzarako. Burrukarako gertatzen ziranean, neurri orretako ontziak 300 giza- seme eramango zituen beregan.

Barku-gintzak basoak eskatzen zituen ugari eta aundiak: mastak egiteko zugaitz luze eta sendoak eta bestetarako zura ugari. Burni-olak, berriz, erretzeko egurra neurririk gabe, ikatz egiteko. Oiek danak karrioa ugaltzen du neurri gabean. Lanik gabeko giza-semerik ez zala gure artean, agerian dago.

Barku-gintzarako egurrari buruzko ageri bat badago Errege Carlos III'garrenak onartua. Onela dio: "Proyecto solicitado por la Villa y aprobado por el Supremo Consejo para un muelle corrido..." y una estacada con compuerta para levantar-

la al borde de la ría y formar una presa desde Latsurregui a fin de aumentar el caudal del riachuelo "para custodiar las maderas de construcción para los baxeles de S.M." para el Ferrol y Cartagena. Onek esan nai du barku-gintzako berotasunak oztuta ba'zeuden ere, Deba'ko basoak or zeudeka lenago bezin ugariak 1.783'an. Carlos III Napoles'tik etorri zan errege izateko 43 urte zituela eta 72'rekin il zan, proiektu au onartu eta lau urtera.

Aurreko gizaldian, ordea, 1.628'an, ez ziran naikoak emengo basoak ainbeste ontzi egiteko eta Santiago de Larragil'ek egur eskaria egiten dio Mallabia'ko Martin de Antio'ri onelako olen neurrietan: 6.000 kodo-olak 5 kodoko neurrietan; 3.000, 7'etan eta 1.000, 10 kodoetan. Bi taldeetan ekarriko zituen Alzola'ko Juan Lopez de Oibar'en etxera. Gero andik Deba'ra ibaiean zear ekarriko zitun debarrak. Okerren bat izan zan bien artean gertarera au Oñati'ko Protocolos Guipuzcoanos'etan agertzeko: Sección Primera, Legajo 1.438 folio 35. Erri onetako "DEBA" aldizkarian, Udaberria 1993'koan, idazten du Koldo Lizarralde Elberdin'ek.

Burruka aitatu degun ezkerro J. Ignacio Tellechea Idigoras'ek 2.000'garren urteko Martxoan agertu zuen Donostia'n bere aizken liburu au; "CORSARIOS GUIPUZCOANOS EN TERRANOVA. 1552-1555". Carlos Lenegoak, gipuzkoarrei eskatzen die, Frantzia'ko muga direnez, sartzeko burrukan itxasotik, bakoitza bere poltxikoaren kontura, eta ez erregearen kontura. Bera, Erregea burrukan zebillen Frantzia'ko Franzisko Lenengoaren aurka, eta orregaitik nai zuen gipuzkoarrek euren barkuekin frantzezei alzanik okerrik audienak egitea.

Armadore gipuzkoarrek 350 ontzi prestatu zituzten burrukarako eta bost urte oietan kalte aundiak egin Frantzia'ko itxas-ertzeko lurraldeetan eta baita Terranoba'ko itxas zabaleetan ere. Okerrak jaso ere bai eta milla giza-semeen eriotzak. Erregearen ingurutik esker onik ez zetorrelako, Gipuzkoa'ko agintariek erabaki zuten ikerketa bat egitea. Eta ikerketa ori egiteko, burrukan ibilli ziran artekoetan, amalau gizon aukeratu zituzten, ikerketa orreri erantzuteko. Oien artean iru ziran Deba'koak. Eta, Deba'ko burruka orren bi berri gasoko ditut.

Ikerketa au 1.555'ean egiña dago, burrukaren aizken egunetan. Eta iru debarrak auxe esaten digute: Orain lau egun irten dute Deba'tik burrukarako sei ontzi eta zazpi. Ez det ondo ikusten "sei edo zazpi" diran ala "sei eta zazpi". Ontzi aundiak, 200, 300, 400, 500 toneladakoek askotan eramaten zituzten ontzi txikiagoak, 30-90 toneladakoak, laguntzaille bezela. Orregaitik izan litezkean "Sei ontzi aundi" eta "zazpi txiki", ala bestela "sei edo zazpi" ontzi aundi. Dana dala, Deba bezelako erri txiki batentzat ontzi asko ziran eta giza-semeak geiago oraindik. Berreun edo irureun giza-seme barku bakoitzeko giza-seme pilloa zan. Ontzi oiek betetzeko Beeko-Daba ibaieko jendea bearko zuten. Or ikusten da Gipuzkoa'ko kosta-aldeko errien indarra.

Gipuzkoarrek milla ontzi frantziar baño geiago arrapatu eta ondoratu zituzten. Martin Ochoa de Irarrazabal, Deba'ko kapitan eta testiguak dionez 1.500 ziran frantzesek galdu zituzten ontziak. Eta, debarrei buruz onela dio:

"Y que sabe que solos los vezinos de Deba (sic) en esta presente guerra an tomado seyscientos naos pasagaz entre naos, galeones e otras fustas grandes, pequeñas y medianas, las doscientas dellas armadas con mucha artillería y diversas munyiones que valian más de quatrocientos mylil ducados".

Kañoiak, berriz, 5.000'tik gorakoak ziran gipuzkoarrek arrapatutakoak, amalau lekukoen itzetan. Deba'koek diotenez, eurok arrapatutakoak, 1.300 dik gorakoak izan ziran. Brontzez eta burnizkoak.

Armak

Geure ekonomiaren arazoa armak osatzen zuten. Baña, armak "burnia" gaian sartu genezazke. Alaz ere, España'ko Erregeak kañoi-fabrika Soraluze'n ipiñi zuan "Placencia de las Armas" izena emanaz. "Deva" errekek, euskalerriko zenbait errekek bezela, salto bakoitzeko sortzen zitun ola eta arma-fabrikak Alzola, Elgoibar, Eibar, Sorauze, Arrasate-Mondragoen... Nafarro eta Bizkaiko olak ere famatuak ziran.

Ikusten degu zenbat kañoi zebillen itxasoetan zear. Baña, ez ziran kañoiak bakarrik. Goian aitatu degun "San Nicolas" ontziak emezortzi kañoi zituen, sei aundiak eta amabi txikiagoak. Orretzaz gañera barruan zituen arkabuzak bi kintal polborarekin, amabi ballesta bakoitza amabi azkonekin, eta eunka arma zuri: pika aundiak eta txikiak, ezpata, puñal... Arma kargamentu oso bat barku bakoitzeko. Itxasoko burrukak ez ziran kañoiekin amaitzen. Barkuak alkarren ingurura etortzean, orduan, arkabuzak eta ballestak eta alkar jotzen zutenean asten ziran pikak eta ezpatak; azkenik, puñalak Zenbat arma bear ziran ainbeste itxas-ontzi ornitzeko! Eta, arma erabilketa ez zan itxasoan amaitzen...

Lumera

Lumera edo arrain-koipea ez degu merkataritzan sartu; baña, XVI-XVII'garren eunkietan, bale-koipea merkataritza eta ekonomian garrantzi aundi-aundikoa izan zan. Ikusi dituguz bi itxas-ontzi baleetan: bat "San Nicolas" eta bestea "San Joan", biak barrika-koipez beteak: 1.195 batek eta besteak 1.000. Barril bakoitzak 400 libra zituen, berreun kilo inguru. Lumera orrek argia egiten zuen argizariak beziñ ona eta askoz merkeago eta ugariago. Garai batean Paris erriko kaleak lumera euskaldunekin argitzen ziran eta Europa osoak zuen geure kaietarako joera: bale-koipea nai.

Gerora, euskaldun askok "etxe-kalte" gertatu ziran ingeles, holandes, ruso eta abarrei, bale-arrantza eta koipe-urtzearen teknikak erakutsiaz. Erri oiek Terranoba eta Canada'ko indioei lurra arrapatu eta beuren nagusitasuna agertu zuten ango itxasoetan; eta euskaldunak, etxera. Orrela amaitu zan bale-lumera. Gure kaietan Itxas-ertzen inguruan bat edo beste arrapatzen zituzten; baña, ezer askorik ez. Emengo bale "bizkaiensis", banan banan etortzen ziranak, Kanada eta Terranoba tarteko kolkoak sardan agertzen ziran eta izena ere alakoa ipiñi zioten gure arrantzaleek: Sardako Balea. Ura galdu zuten eta banan-banakoa gelditu. Beti ibilli ziran artu-eman gozoetan indioekin, aien lurra errespetatuz; baña, ondoren etorri ziran ingeles eta frantzesek indioen lurren jabe egin ziran indarrez eta ondoren, itxasoaren jabe. Oorea euskaldunentzat; balea, ordea, eurentzat. FINIS CORONAT OPUS esan bearko.

Deba'n maiatzak 10. Urtea 2.000